

ВЪОРЪЖЕНИЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ОТ РЕГИОНА НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО

ИВАН ЦЪРОВ

Великотърновският регион обхваща земите по средното течение на р. Янтра. Благоприятните условия за живот са дали възможност човекът да се засели тук още през късния палеолит¹ и да го обитава през всички следващи епохи². Както в цяла Югоизточна Европа и тук в края на бронзовата и началото на желязната епоха се извършват големите икономически, обществено-политически и културни промени, свързани с въвеждането в употреба на желязото. От този момент насетне, та чак до I в. сл Хр., когато започва активната романизация, обикновено се говори за "същински траки"³.

Незаслужено, но обяснимо Великотърновският регион е останал встрани от вниманието на изследователите траколози. Това е следствие най-вече на липсата на археологически проучвания, отнасящи се към конкретния хронологически период. Обнародваните случайно открити материали в някои случаи не могат да разкрият историческата картина на цяла епоха⁴. Това напълно се отнася и към предмета на настоящата работа - въоръжението от късножелязната епоха /V-I в. пр.Хр./.

Публикуваните единични находки⁵, както и някои обобщаващи за отделни групи материали съчинения⁶ не дават възможност да се проследи развитието на въоръжението в региона. За съжаление такава цел в настоящия момент е неосъществима и за нас. Това се дължи преди всичко на недостатъчното количество веществен и никакъв изворов материал, както и на факта, че от ранножелязната епоха досега няма открито въоръжение. Въпреки тези трудности ще разгледаме откритото в региона въоръжение, тъй като голяма част от него не е обнародвана, а някои от публикуваните екземпляри са влезли в научно обръщение с неточно описание, което пък води след себе си други грешки⁷.

Наред с откритите през последните години материали тук за пръв път се въвежда в литературата и комплектът въоръжение от разкритото през 1991 г. погребение от тракийския могилен некропол край с. Големани⁸.

В зависимост от основното си функционално предназначение въоръжението от Великотърновския регион се разделя на две основни групи - нападателно и защитно. Всяка група се състои от видовете въоръжение, систематизирано по типове със съответните разновидности и варианти. При нападателното въоръжение сме се придържали към типологизацията на Буюклиев⁹, която за настоящия момент приемаме за най-прецизна за находките от днешните български земи. В приложения каталог сме представили максимално пълната информация, която успяхме да съберем за всеки един от разглежданите екземпляри въоръжение.

Нападателното въоръжение /каталожни N 1-26/ се разделя на две подгрупи. Първата подгрупа включва оръжията за близък /ръкопашен/ бой - мечове, криви бойни ножове, ножове и ножчета, както и една ножница. Втората подгрупа включва оръжията за далечен бой /метателни/. Това са върхове на копия, стрели и топки за прашка. Често, например при копията, границата между двете подгрупи е твърде условна. Изглежда, още с появата си копието изпълнява две основни функции - от една страна, да служи в ръкопашни схватки, а от друга, като метателно оръжие. Това е довело до известна разлика във формата и големината. Не може да има обаче съмнение, че когато обстоятелствата са го налагали /при начина на воюване на траките без боен ред те непрекъснато са го налагали/, то е изпълнявало и двете функции едновременно¹⁰.

Оръжия за близък /ръкопашен/ бой. Мечовете са представени от четири екземпляра - два акинака от с. Големани и два "келтски" от с. Лесичери.

Мечът акинак представлява етап в развитието на мечовете кинжали. Появява се в края на ранножелязната епоха /VI в. пр.Хр./ и изчезва в началото на късножелязната епоха /IV в. пр.Хр./. Разпространението му обхваща обширен ареал от Южен Сибир на изток до Унгария на запад¹¹. Произходът му вероятно е персийски, което се потвърждава и от наименованието му¹². Като всяка теория и тази има своите противници. Функцията му е на прободно оръжие. При датиранияте в V в. пр.Хр. екземпляри се наблюдава удължаване на острието, което се обяснява с появата на металната броня и ризница¹³. По този начин акинакът придобива допълнителната функция на сечащо оръжие, чрез което по-лесно се преодоляват защитните доспехи и се нанася поражение. Двата представени екземпляра от Големани /кат. N 1,2/ са с размери съответно 78,4 см и 62,4 см, което позволява да се причислят към акинаците с дълги остриета и да се датират в края на V - началото на IV в. пр.Хр. Тази датировка се подкрепя и от останалите дарове от погребението в могила N 1 от некропола край с. Големани - въоръжение, накити, метални и керамични съдове, конска амуниция. Близък по форма, макар и с

късо острие, е акинакът от Равна¹⁴. Много сходни с представените тук са акинаците от типа "Нанещи", открити в източната част на Румъния, които се датират в сравнително широките граници от края на VI до началото на IV в. пр.Хр.¹⁵.

От село Лесичери произхождат два меча "келтски" тип /кат. N 3,4/, открити заедно с копие и юзда. Известни са на науката още от 1939 г.¹⁶ и многократно са били обект на вниманието на изследвачите¹⁷. Тъй като келтите са били основните носители на латенската /късножелязната/ култура в Европа, този най-характерен тип меч е получил условното наименование "келтски". Разпространението му обхваща Западна, Централна и Югоизточна Европа и следва разпространението на латенската култура. В древна Тракия тоя меч носи отпечатъка на местните традиции и представлява тракийски вариант на латенската култура. Най-характерната особеност на откритите у нас мечове е звънчевидният предпазител и надлъжните ръбове от двете страни на острието¹⁸. Счита се, че през по-ранния период "келтските" мечове са с по-къси остриета, с остър връх, като впоследствие прободната функция отпада и остава само функцията на сечащо оръжие¹⁹. За съжаление при мечовете от Лесичери върховете не са запазени, което затруднява конкретизацията на датировката им. При единия от мечовете /кат. N 3/ е запазена горната част от ножницата му заедно със скобата за окачване на кожения ремък. Това дава възможност да се установи начинът на носене на меча от воина.

При предишни публикации на същия меч е описана шахматно разположената връзана украса върху листа на острието²⁰. Сега такава не се наблюдава вероятно поради несполучлива консервация.

Кривият железен нож е представен от три екземпляра /кат. N 5-7/. Най-характерният елемент при него е извитото острие, и то така, че режещата му част остава от вътрешната страна на извивката, т.е. обратно на по-късния турски ятаган. Появява се едновременно с металната ризница на границата между ранножелязната и късножелязната епохи. Появата му се дължи на обстоятелството, че правите прободни и сечащи оръжия в значителна степен са ограничени от защитните доспехи. Това е преодоляно от кривия нож, тъй като той може да поразява противника в места почти неуязвими за правото оръжие - например гръб, врат, хълбок и пр.²¹. Загубената в значителна степен сечаща функция се компенсира с "пореща" функция, която се осъществява след забиването на острието при неговото издърпване назад, при което извитата част разширява и задълбочава поразената площ²². Счита се, че освен като бойно е служел и като ловно оръжие²³. Няколко са типологичните схеми, които са използвани за класифицирането на екземплярите, открити в българските земи. Всеки един от авторите е използвал

различни критерии при изграждането им²⁴. По класификацията на Буюклиев разглежданите от нас екземпляри са от III хронологическа група, обхващаща III-I в. пр.Хр.

Върху остриетата на екземпляра от Виноград и по-големия от Присово има врязана украса, което е белег за по-късна датировка в рамките на хронологическата група. Ножовете от Присово са открити в могила, вероятно надгробна, заедно с други материали.

Правите едноостри ножове са представени с два екземпляра - единият от Капиново /кат. N 8/, другият от Великотърновско /кат. N 9/. Характеризират се с широко острие и с остър връх. Ножът от Капиново е открит заедно с други материали, които се датират III-II в. пр.Хр. По аналогия на формите такава датировка следва да се постави и на ножа от Великотърновско.

Сатърподобният нож от Бяла черква /кат. N 10/ е единият от трите известни екземпляра, произхождащи от българските земи²⁵. Наименованието си е получил от приликата със съвременния битов сатър. Вероятно наред с функцията му на оръжие е бил използван и в бита²⁶. Подобни ножове са известни от Сърбия²⁷, Румъния²⁸ и Англия²⁹. Датирани са II-I в. пр.Хр. Такава датировка спокойно може да се приеме и за разглеждания от нас екземпляр.

Ножницата от Виноград³⁰ има формата на ножа, към който е принадлежала, и е подобна на редица ножници, датирани в III-I в. пр.Хр. /кат. N 11/

Оръжия за далечен бой. Още с появата си през късния палеолит и особено през мезолита³¹ копието започва да изпълнява двете функции - на оръжие за мятане и за ръкопашен бой. Използването е било в зависимост от обстоятелствата. През късножелязната епоха диференциацията е доста осезателна, което се наблюдава най-вече при големината и формата на железните им остриета, тъй като запазени дървени части не са открити. Леките и със сравнително дълги втулки остриета са принадлежали на къси копия за мятане /кат. N 17-21/, а тесните остриета с подчертан ръб и къса втулка са принадлежали на копия за ръкопашен бой /кат. N 12-16/, чиято дължина е достигала до 2,20 м³².

Двата екземпляра от Големани /кат. N 12, 13/ са открити заедно с железни крайници с конична форма. Служели са за предпазване на дървеното тяло от подбиване и за уравновесяване на тежестта при мятане, а при нужда и за нанасяне на удар³³.

Доскоро се считаше, че използването на лъка и стрелата е характерно за равнинните пространства от територията на днешна България, тъй като начупеният планински терен прави това оръжие неефективно. Твърдението се аргументира с факта, че находките на стрели произхождат от равнинни местности³⁴.

Откритите стрели в погребението от могила N 1 и от насипа на могила N 2 от некропола край Големани, намиращ се в северните склонове на Стара планина, налагат това твърдение да се ревизира.

Всред даровете от богатото погребение в могила N 1 се намираха 192 стрели /кат. N 22,23/. С изключение на една, открита в насипа, останалите са били поставени в два колчана, изработени от кожа. Запазени са върховете и малки части от дървените им тела с диаметър 0,3-0,4 см, чиято дължина не е фиксирана. Върховете са отляти от бронз, а един е изкован от желязо /кат. N 25/. Почти всички имат следи от допълнителна обработка след отливането с цел изостряне ръбовете на крилата. При 26 екземпляра количеството на антимона в сплавта е голямо, което им придава сребрист цвят. Поради вторично разместване разпределението им по колчаните не е установено.

Един бронзов връх е открит и в могила N2 при проучването на моголния насип, където вероятно е попаднал случайно/кат. N 24/.

Голямото разнообразие на откритите върхове ни позволи да фиксираме нови варианти на известните вече типове³⁵. Датировката им, както и на всички останали предмети от погребението, е края на V - началото на IV в. пр.Хр.

В погребението, за което вече неколккратно стана дума, са открити дванадесет заоблени речни камъчета /кат. N 26/ на купчинка всред остатъци от кожа - вероятно торбичка. По тях не се забелязват следи от допълнителна обработка. Размерите, формата и най-вече обстоятелството на намирането им всред останалите гробни дарове ни карат да допуснем, че са използвани за хвърляне с прашка. Като правило топки за прашка са всред находките, които се откриват доста рядко. Те биват от камък, глина и олово, като изработените специално за целта имат бадемовидна форма и понякога върху тях се четат името на производителя им³⁶.

Защитното въоръжение е представено от случайно открит шлем, както и от ризница и щит от погребението в могила N 1 край Големани. Докато щитовете са известни още от края на бронзовата и началото на ранножелязната епохи /XII-X в. пр.Хр./, то предпазните доспехи се появяват в края на ранножелязната и началото на късножелязната епохи /VI-V в. пр.Хр./.³⁷ Въпреки фрагментарното състояние, в което се намират разглежданите екземпляри, тяхната идентификация е безусловна. Съществуват и достатъчно паралели, които улесняват най-вече датировката им. Шлемът /кат. N 27/ е открит случайно край с. Мерданя при разораване на могила, при което е бил много повреден. Изработен е от бронзова ламарина и има почти правилна конусовидна форма. Предната му част е снабдена с релефен "сенник", чиито краища са оформени волутообразно и има чисто декоративно предназначение. На върха му вероятно е бил прикрепен гробен. Към него принадлежи пластина с няколко

отвора за прикрепване, чието място не може сигурно да се определи, но вероятно е предпазвала задната част на врата. Набузници не са открити.

Почти идентичен с разгледания от нас шлем е открит в близост до Казанлък заедно с меч "келтски" тип³⁸. Това е дало основание на автора да определи шлема като "келтски" и да датира находката в III-I в. пр.Хр. Според нас този тип шлемове по-скоро би следвало да се назове "македонски", като основание за това са многобройните находки от територията на древна Македония, в т.ч. и от гробницата на Филип II³⁹, както и изображението от вътрешния фронтон на гробницата на Лисонос и Каликлеос, датирана в 200 г. пр.Хр.⁴⁰. Датировката на разгледания от нас шлем е в границите на IV-II в. пр.Хр., тъй като не разполагаме с данни за археологическата среда или други находки, които биха могли да я прецизират.

Не може да не направи впечатление фактът, че тези шлемове са открити от двете страни на старопланинските проходи Шипченски и Хаинбоазки - традиционни пътища още от най-дълбока древност, използвани може би и при походите към долния Дунав на Филип II през 339 г. и Александър Велики през 335 г. пр.Хр.⁴¹.

Ризницата /кат. N 28/ е открита в гробната камера на могила N 1 от некропола край с. Големани в изключително лошо състояние на запазеност. При консервационните работи, които все още не са завършили, се установи, че е изработена от железни пластини, свързани и апликирани върху кожена подложка.

Части от ризници, изработени от железни пластини, са открити в погребения в Североизточна България - район Обитаван от племенната група гети. Ризницата от Янково се датира в IV в. пр.Хр.⁴², от Кьолмен - втората половина на IV в. пр.Хр.⁴³, а тази от Браничево - края на IV-началото на III в. пр.Хр.⁴⁴. Новооткритата ризница от Големани с датировка в края на V - началото на IV в. пр.Хр. се явява най-ранният от известните засега екземпляри. Най-добра представа затова как са изглеждали този тип ризници дава изображението върху единия от вътрешните фронтони на споменатата вече гробница на Лисонос и Каликлеос, намираща се край Едес в Гърция, където е представен пълен комплект въоръжение⁴⁵. Ризници от този тип се срещат и върху гръцки вази от V в. пр.Хр.⁴⁶.

Поради нетрайния характер на материалите, от които са били изработвани тракийските щитове, до нас са достигнали предимно металните им апликации⁴⁷. Такъв е случаят и с железните апликации от щит /кат. N 29/ от споменаваното вече многократно погребение от могила N 1 край с. Големани. До голяма степен корозията е повредила апликациите. Въпреки това тяхната форма, с изключение на най-голямата, се установява сравнително точно - ромбоидна с дъговидно извити страни и издължени краища, в средата с ромбоиден омфал. Били са апликирани чрез

щифтове, разположени в краищата им. Както се установява от запазените по апликациите следи, щитът е бил изплетен от ракета или друг подобен подходящ материал. Лицевата му страна е била покрита с кожа, върху която са разположени апликациите. Наред с декоративната те са изпълнявали и чисто практичните функции - прикрепвали са кожата към тялото и същевременно увеличавали здравината на щита. Колкото до формата на щита, за нея може да се допусне, че е била кръгла, изхождайки от евентуалното разположение на апликациите по аналогия с многообразните изображения върху гръцки вази. Естествено апликациите биха могли да бъдат разположени и по начин, различен от предложения от нас.

С малки изключения разгледаното тук въоръжение има тракийски характер, което ще рече, че е било изработено и използвано в земите на древна Тракия. Това заключение може да се приеме, макар и с известни уговорки, и за интересувания ни географски ареал - средното течение на р. Янтра, днешния Великотърновски регион. Причините за невъзможността от категоричност при изводите са няколко - недостатъчни археологически проучвания, кръстопътно положение от дълбока древност, граничен район между големите племенни групи гети, мизи и трибали. Надяваме се, че нашата работа ще хвърли известна светлина върху един от многобройните проблеми, чието разрешаване предстои.

КАТАЛОГ

Нападателно въоръжение

1. *Меч акинак, железен.* Големани, могилен некропол, могила N1, в погребение заедно с въоръжение, конска амуниция, накити, съдове. Размери: д. 78,4 см; д. на острието 63,1 см; макс. ш. на острието 5 см; ш. на предпазителя 6,3 см. Липсват: част от едната антена, единият предпазител, части от острието. Инв. N 3009A/ТОМ - Исторически музей /ИМ/, Велико Търново, таблица 1/1

Острието е клиновидно, двускатно, с ромбоидно сечение, изковано едновременно с дръжката. Дръжката е с форма на трапец с основи 3,1 см към антените и 2,8 см към предпазителя, без кантове, от двете широки страни с по три жлеба. Отделена е от острието с двойка припоени сърцевидни предпазители. Тилната част завършва с антени. Имал е дървена ножница, от която са запазени следи по острието.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Тип: с обикновен антенен завършек, вариант А

Непубликуван.

2. *Меч акинак, железен.* Големани, могилен некропол, могила N 1, в погребение заедно с въоръжение, конска амуниция, накити, съдове. Размери: д. 62,4 см; д. на острието 49,8 см;

макс. ш. на острието 4,6 см; ш. на предпазителя 5,5 см. Липсват: част от едната антена, част от единия предпазител, част от едната релефна пластина на дръжката. Инв. N 3010A/ТОМ - ИМ, В. Търново, табл.1/2

Острието е клиновидно, двускатно, с ромбоидно сечение, изковано едновременно с дръжката. Снабдено е с двустранен жлеб по протежение на 3/4 от дължината му. Дръжката е с форма на трапец с основа 2,8 см към антените и 2,5 см към предпазителя. Снабдена е с кантове /бордюри/, украсени с двойни и единични релефни линейки. От двете страни на широката част е припоена пластина с кръгло сечение, украсена със седем двойки релефни пръстенчета. Предпазителите са със сърцевидна форма. Тилната част завършва с 3 антени. Имал е дървена ножница, от която са запазени следи по острието.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Тип: с обикновен завършек, вариант А.

Непубликуван.

3. Меч "келтски", железен. Лесичери, от гроб заедно с меч, юзда и копие. Размери: д. 94,5 см; д. на острието 77,8 см; макс. ш. на острието 4,8 см. Ножница - размери: запазена дръжка 28 см; ш. 5,8 см. Липсва върхът на острието. Реставриран. Инв. N 1143 НМСв., ИМ - Свищов, табл. 1/3

Дръжката е с овално сечение. В тилната част завършва със занитено към нея капаче, прикрепяло ръкохватка. Отделена е от острието посредством звънчевиден предпазител. Листът на острието е с леко изпъкнал ръб. От ножницата е запазена горната и част. Върху лицевата страна са запазени пръстените, чрез които е прихваната от обратната страна скобата за окачване на меча, снабдена с два триъгълни държателя. В предишни публикации се споменава за врязана украса върху листа на острието, която сега не се наблюдава.

Датировка: III-II в. пр.Хр.

Тип "келтски", вариант В.

Публикуван: 1.Ст. Стефанов, Гробна находка от Лесичери, ИБАИ, XIII, 1939, с. 320-322, обр. 343/а; 2.Хр.Буюклиев, Нападателното въоръжение в древна Тракия /края на XII в. пр. н.е. - 45 г. от н. е./Дисертация, С., 1981, N 144

4. Меч "келтски", железен. Лесичери, от гроб заедно с меч, юзда и копие. Размери: запазена д. 60,5 см; зап. д. на острието 47,2 см; ш. на острието 5,7 см. Липсват част от острието и дръжката. След откриването са загубени тилната част на дръжката, завършваща с подковообразна скоба и запазената част от ножницата. Реставриран. ИМ - Свищов, табл.1/4

Дръжката е с четириъгълно сечение. Отделена е от острието посредством звънчевиден предпазител. Листът на острието е с изпъкнал ръб.

Датировка: III-II в. пр.Хр.

Тип "келтски", вариант Б.

Публикуван: 1. Ст. Стефанов, цит. съч., обр. 343/6; 2. Хр. Буюклиев, цит. съч., N 167

5. *Крив нож, железен*. Виноград, случайна находка. Размери: д. 40 см; д. на острието 28 см; ш. 3,3 см. НАМ, С., табл. 2/1

Дръжката е плоска, с леко оширение в средата. От двете страни е ограничена с елипсоидни гривни, орнаментирани с напречни нарязи и двойни, изпъкнали бразди, които са обхващали липсващи сега дървени или костени чирени. Последните са били допълнително укрепени с три нита. По цялата дължина на дясната страна на острието минават два успоредни жлеба. Върху лявата /лицева/ страна също има два жлеба, единият от които започва по-долу и към средата се приближава към първия. След извивката продължават успоредно и стигат до върха. Под извивката на горния ръб има две връзани кръгчета с точки.

Датировка: III-II в. пр. Хр.

Тип II, вариант А.

Публикуван: 1. Р. Попов, Материали за проучване на халцатската и латенска култури в България и Македония, ГНМ, 1921, с. 166-167, обр. 161; 2. Z. Wozniak, Wschondnis pogranicze kultury Latenskiej. Wroclaw - Warszawa - Krakow - Gdansk, 1974, p. 90, fig. 8/24; 3. Хр. Буюклиев, цит. съч., N 249

6. *Крив нож, железен*. Присово, м. Могилките, от могила заедно с връх за копие, ножове, бронзови шпори. Размери: д. 4,3 см; дълж. на острието 40 см; ш. 5 см. Липсват: медни пластини и нитове от дръжката, служещи за прикрепване на чирените /според описанието в инвентарната книга/, загубени след откриването. Инв. N 475А/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 2/2

Дръжката е с четириъгълно сечение, в края изострена, снабдена с два отвора. Острието е с плавно извита сърповидна форма. Горната половина на лявата страна на листа е заета от две двойки успоредни надлъжни жлеба, оградени с връзана линия. Между тях, точно при извивката - кръгче с връзани концентрични окръжности.

Датировка: III-I в. пр. Хр.

Тип I, вариант В, III хронологическа група

Публикуван: 1. Z. Wozniak, op. cit., p. 97, fig. 9/16; 2. Хр. Буюклиев, цит. съч., N 214

7. *Крив нож, железен*. Присово, м. Могилките, от могила заедно с ножове, връх за копие, бронзови шпори. Размери: д. 14,1 см; дълж. на острието 10,6 см; ш. 2 см. Инв. N 447А/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 2/3

Дръжката има форма на шип, върху който се е нанизвала ръкохватката. Острието е с плавно извита сърповидна форма.

Датировка: III-I в. пр. Хр.

Тип I, вариант В

Непубликуван.

8. *Нож, железен*. Капиново, м. Биволарка, в могила при наковаване на пръст, заедно с копие и брадва. Размери: д. 31,2 см;

дължина на острието 22,7 см; ш. 3,8 см. Инв. N 207A/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 3/1

Дръжката е с четириъгълно сечение, в края изострена за називане на ръкохватка. Тилната страна на листа на острието е с плавна извивка към заобления връх, а режещата страна е равна.

Датировка: III-II в. пр.Хр.

Непубликуван.

9. *Нож, железен*. Великотърновско. Размери: д. 33,3 см; д. на острието 21,7 см; ш. 3,8 см. Инв. N 2185A/ТОМ, ИМ - Велико Търново, табл. 3/2

Близък по форма с N 8. Дръжката е с четириъгълно сечение, като към тила изтънява. В тилната и част е занитена напречно пластинка с две гвоздейчета за прихващане на ръкохватката. Листа на острието е с успоредни страни, които плавно оформят острия връх.

Датировка: III-II в. пр.Хр.

Непубликуван.

10. *Широк /сатъроподобен/ боен нож, железен*. Бяла черква, м. Кайоолу, случайна находка. Размери: д. 25,6 см; д. на острието 18,7 см; ш. 4,8 см. Инв. N 487A/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 3/3

Има форма на съвременен сатър. Дръжката е с кръгло сечение, дъговидно извита, масивна. В края завършва с топче, а в средата има елипсовидно оширение - колянце. Острието е с дъговидна режеща страна, оформяща остър връх с равната тилна страна.

Датировка: III-I в. пр.Хр.

Публикуван: 1. Z. Wozniak, op. cit., p. 93, fig. 9/9; 2. Хр. Буюклиев, цит съч., N 283

11. *Ножница, желязна*. Виноград. Размери: д. 17,2 см; макс. ш. 3,5 см. Липсват части, НАМ - София, табл. 3/4

Изработена е от желязна ламарина. Има форма на рог. Долу леко се разширява. При двата края е разтворена. Долният и край е украсен с три пояса врязани линии, а горният - с няколко напречни околоръстни нарезки.

Датировка: III-I в. пр. Хр.

Публикувана: 1. Р. Попов, цит. съч., с. 167, обр. 162; 2. Хр. Буюклиев, цит. съч., N 279

12. *Връх за копие, железен*. Големани, могилен некропол, могила N 1, в погребение заедно с въоръжение, конска амуниция, накити, съдове. Размери: д. 34,2 см; д. на острието 28,1 см; шир. 2,5 см. Инв. N 3011A/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 4/1

Острието е със силно издължена листовидна форма, двустранен надлъжен ръб, почти ромбоидно сечение, нащърбено. Втулката е къса, цилиндрична. Дървеното тяло е имало железен конусовиден накрайник.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Тип Б, вариант Б - за близък бой.

Непубликуван.

13. *Връх за копие, железен.* Големани, могилен некропол, могила N 1, в погребение заедно с въоръжение, конска амуниция, накити, съдове. Размери: д. 32,4 см; д. на острието 28,3 см; ш. 2,9; Инв. N 3012А/ТОМ, ИМ - В.Търново, табл.4/2. Като N 12.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Тип Б, вариант Б - за близък бой.

Непубликуван.

14. *Връх за копие, железен.* Виноград. Размери: д. 40,5 см; ш. 4,6, НАМ - София, табл.4/3.

Острието има листовидна форма с най-голямо разширение малко над основата. Надлъжният ръб е слабо изразен. Сечението е почти ромбоидно. Втулката е цилиндрична. Острието е дъго-видно извито.

Датировка: III-II в. пр.Хр.

Тип Б, вариант Г - за близък бой.

Публикуван: 1.Р. Попов, цит. съч., с. 168, обр. 163/а; 2.Z. Wozniak, op. cit., p. 90, fig. 8/20; 3.Хр. Буюклиев, цит. съч., N 340

15. *Връх за копие, железен.* Виноград. Размери: д. 37 см; ш. 4,3 см. НАМ - София, табл. 4/4. Като N 14.

Датировка: III-II в. пр.Хр.

Тип Б, вариант Г - за близък бой.

Публикуван: 1.Р. Попов, цит. съч., с. 168, обр. 163/б; 2.Z. Wozniak, op. cit., p.90, fig. 8/21; 3.Хр. Буюклиев, цит. съч., N 341.

16. *Връх за копие, железен.* Капиново, м: Биволарка, от могила заедно с нож и брадва. Размери: д. 48,6 см; д. на острието 41,6 см; ш. 2,8 см. Инв. N 206А/ТОМ, ИМ - В.Търново, табл. 4/5.

Острието има долна листовидна и горна силно стеснена и изострена част. Сечението е ромбоидно, преходът към втулката е плавен. Втулката е къса, леко конусовидна, с две дупчици за прикрепване.

Датировка: III-II в. пр.Хр.

Тип Б, вариант А - за близък бой.

Непубликуван.

17. *Връх за копие, железен.* Присово, м. Могилките, от могила заедно с криви ножове, бронзови шпори. Размери: д. 33,3 см; д. на острието 22,3 см; ш. 4,3 см. Липсва част от върха. Реставриран. Инв. N 476А/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 5/1.

Острието е с листовидна форма без ръб. Цилиндричната втулка е стеснена към острието, а тилната и част завършва с пръстен.

Датировка: III в. пр.Хр.

Тип А, вариант Б - за мятане.

Непубликуван.

18. *Връх за копие, железен.* Лесичери, от гроб заедно с "келтски" меч и юзда. Размери: д. 24 см; д. на острието 15,5 см, ИМ - Свищов, табл. 5/2.

Острието е с листовидна форма, стеснено при върха и има двустранен надлъжен ръб. Едната страна е повредена. Запазени са две гвоздейчета за прикрепване.

Датировка: III-II в. пр.Хр.

Тип А, вариант Б - за мятане.

Публикуван: 1. Ст. Стефанов, цит. съч., с. 321, обр. 344; 2. Хр. Буюклиев, цит. съч., N 289.

19. *Връх за копие, железен.* Лесичери, при прокопаване на канал. Размери: д. 25 см; д. на острието 13,6 см; ш. 4 см. Липсва част от върха. Инв. N 53А/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 5/3.

Листовидното нащърбено острие е с масивен двустранен надлъжен ръб, който се явява като продължение на масивната цилиндрична втулка, снабдена с две срещулежащи дупчици за прикрепване.

Датировка: II в. пр.Хр.

Тип А, вариант Б - за мятане.

Непубликуван.

20. *Връх за копие, железен.* Лесичери, при прокопаване на канал. Размери: д. 40 см; д. на острието 28 см; ш. 7 см. Липсва част от върха. Инв. N 52А/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 5/4.

Листовидното острие е с двустранен надлъжен плосък ръб, който се явява като продължение на втулката. Втулката е с леко конусовидна форма и има дупчица за прикрепване, направена чрез елипсовиден изрез.

Датировка II в. пр.Хр.

Тип А, вариант Б - за мятане

Непубликуван

21. *Върхове за копия, железни - 2 броя.* Великотърновско. Размери: 25,7 см и 23,2 см. Липсват части от върховете.

Остриетата са с листовидна форма и ромбоидно сечение. Втулките са сравнително дълги.

Датировка: III-I в.

Тип А, вариант Б - за мятане.

Публикувани: 1. Р. Попов, цит. съч., с. 174, обр. 178/а, б; 2. Хр. Буюклиев, цит. съч., N 401

22. *Върхове за стрели, бронзови - 191 бр.* Големани, могилен некропол, могила N 1, в погребение заедно с въоръжение, конска амуниция, накити, съдове. Размери: д. от 2,1 см до 3,8 см. Инв. N 3013А/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 6/1-9.

Изработени са чрез отливане в калъп и допълнително изостряне на крилата. Трите крила /пера/ се събират в остър връх. Втулката е вградена, при някои екземпляри издължена. Деветдесет и два са с отвор за отрова. При 26 от екземплярите антимонът в сплавта е в количество, което им придава сребрист цвят.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Типологизация: тип II, вариант А /с вградена втулка/

Разновидност: а/ крилата плавно се събират при върха; 11 бр.; д. от 2,1 см до 3,1 см; 4 бр. с отвор за отрова; табл. 6/1;

б/ крилата към върха преминават в тристенна пирамида; 2 бр.; д. от 2,7 см до 3,1 см, имат отвор; табл. 6/2; в/ крилата имат леко дъговидна форма и оширение в основата на върха; 3 бр.; д. от 2,5 см до 3 см, една с отвор; табл. 6/3;

Тип II, вариант Б /с втулки, издадени навън/

Разновидност: а/ крилата плавно се събират при върха; 105 бр.; д. от 2,8 см до 3,8 см, 54 с отвор; табл.6/4; б/ крилата плавно се събират при върха. Разстоянието между тях е украсено с релефни линии; 2 бр.; д. 3,6 см, имат отвори; табл.6/5; в/ крилата към върха преминават в тристенна пирамида; 21 бр.; д. от 2,5 см до 3,4 см; 15 бр. с отвор;табл 6/6; г/ крилата имат леко дъговидна форма и оширение в основата на върха; 40 бр.; д. от 2,7 см до 3,4 см; 16 бр. с отвор, табл. 6/7.

Тип III, вариант А. Ръбовете имат леко дъговидна форма и оширение в основата на пирамидалния връх. 3 броя, д. от 2,9 см до 3,2 см, имат отвори; табл. 6/8.

Тип III, вариант Б. Тялото е призматично, главата пирамидална. Втулките са съвсем къси, 4 броя, д. от 3 см до 3,6 см, табл. 6/9.

Непубликувани.

23.Врџ за стрела, бронзов. Големани, могилен некропол, от насипа на могила N 1, д. 2,5 см. Инв. N 3015А/ТОМ, ИМ - В. Търново. Като N 22.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Тип II, вариант А, разновидност "а".

Непубликуван.

24.Врџ за стрела, бронзов. Големани, могилен некропол, от насипа на могила N 2, д. 2,9 см. Инв. N 3016/ТОМ, ИМ - В. Търново. Като N 22.

Тип II, вариант Б, разновидност "г", с отвор.

Непубликуван.

25.Врџ за стрела, железен. Големани, могилен некропол, могила N 1, заедно със стрелите под N 22. Размери: д. 6,6 см; ш. 1см. Инв. N 3014А/ТОМ, ИМ - В.Търново, табл. 6/10.

Острието е с форма на върбов лист, втулката е леко конична.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Непубликуван.

26.Топки за прашка, каменни - 12 бр. Големани, могилен некропол, могила N 1, в погребение заедно с въоръжение, конска амуниция, накити, съдове. Размери: диаметри от 4 см до 5 см. Инв. N 2979А/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл. 7.

Подбрани са речни камъни със сравнително правилна овална форма без допълнителна обработка. Били са поставени в кожена торбичка.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Непубликувани.

Защитно въоръжение

27. *Шлем, бронзов.* Мерданя, в могила южно от селото. Размери: вис. 24,4 см; макс. диаметър 23,5 см. Липсват части. Реставриран неправилно. Инв. N 858A/ТОМ, ИМ - В. Търново, табл.8/1,2.

Изработен е от тънка бронзова ламарина. Има неправилна конусовидна форма. Двойно дъговидна релефна линия в предната част свързва релефни волутообразни извивки, разположени от двете страни, като по този начин оформят декоративен "сенник". Към шлема има пластина с отвори за прикрепване, вероятно от тилната му част.

Датировка: IV - II в. пр.Хр.

Тип "македонски".

Непубликуван.

28. *Ризница, желязна.* Големани, могилен некропол, могила N 1, в погребение заедно с въоръжение, конска амуниция, накити, съдове. Много лошо състояние на запазеност. Частично реставрирани два фрагмента. Размери: 29,5 x 22,2 см; 31,5 x 18,7 см. ИМ - В. Търново, табл. 9.

Изработена е от железни застъпващи се пластини, апликирани върху кожа чрез медни телчета с изострени краища, разположени в неправилни редове и обхващащи едновременно две съседни пластини и кожата. Пластините са широки около 2,8 см и се застъпват 0,3 - 0,5 см. Крайните ръбове са били обшити с кожена ивица, пришита към двойки дупчици.

Датировка: края на V в. - началото на IV в. пр.Хр.

Тип пластинчата.

Непубликувана.

29. *Апликации от щит, железни - 5 броя.* Големани, могилен некропол, могила N 1, в погребение заедно с въоръжение, конска амуниция, накити, съдове. Липсват части. Размери: централна 13 x 9,7 см; странични макс. запазени 14,1 x 10,6 см. ИМ - В. Търново, табл.10.

Формата на щита не е установена, но вероятно е била кръгла. Бил е изплетен от ракета или друг подобен материал, облечен с кожа, върху която са били прикачени чрез щифтове апликациите. Върху централната апликация е имало пластично изображение. Четирите странични апликации имат ромбоидна форма с дъговидно извити страни и издължени краища, в средата - четириъгълн омфал.

Датировка: края на V в. - началото на IV в пр.Хр.

Непубликуван.

1. *Попов, Р.*, Беляковското плато. Пещери и доисторически селища, С., 1925, с. 1
2. *Станев, П.*, Неолитни и раннохалколитни селища по средното течение на р. Янтра, ГМСБ, II, 1976, с. 7-16.
3. *Фол, А.*, Политическа история на траките /от края на II хил. пр. н.е. до края на V в. пр. н.е./, С., 1972, с. 161.
4. *Попов, Р.*, Материали за проучване на халщатската и латенска култури в България и Македония, ГНМ, 1921, с. 152 - 182; *К. Жуглев*, Могилна гробна находка от с. Изгрев, В. Търновски окръг, ИОМВТ, III, 1966, с. 55-60; *Н. Ангелов*, Тракийски културен пласт, Царевград Търнов, т. I, С., 1973, с. 236-251; *М. Долмова-Лукановска*, Към въпроса за тракийското селище на Царевец, Thracia, VI, 1984, с. 236-250; АОР, 1987-1989, Спасителни разкопки на тракийска могила край с. Капиново.
5. *Попов, Р.*, цит. съч.; *С. Стефанов.*, Гробна находка от Лесичери, ИАИ, XIII, 1939, с. 320-322
6. *Wozniak, Z.*, Wschodni pogranicze kultury Latenskiej, Wroclaw- Warshawa-Krakow- Gdansk, 1974; *И. Иванова*, Хронология на мечовете в българските земи от периода XIV-III в. пр. н.е., Студентски проучвания, т. III, 1975, с. 337-349; *Хр. Буюклиев*, Нападателното въоръжение в древна Тракия / края на XII в. пр. н.е. -45 г. от н.е./, Дисертация, С., 1981 г.
7. *Буюклиев, Хр.*, цит. съч., N 144, 167, 214
8. АОР през 1991 г., С., 1992, с. 22
9. *Буюклиев, Хр.*, цит. съч.
10. Пак там, с. 68
11. *Смирнов, К. Ф.*, Вооружение сарматов, М., 1961, с. 29
12. Пак там, с. 29
13. *Граков, Б.*, Скифы, М., 1971, с. 92; *Vulpe, A.*, Die Kurzscherter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumanien. Prahistorische Bronzefunde, ab.VI, band 9, Munchen, 1990, p. 12-14
14. *Мирчев, М.*, Раннотракийски могилен некропол при с. Равна, ИАИ, XXV, 1962, с. 97-164, гроб N 37; , Древнотракийски мечове акинаци от българските земи, Векове, 5, 1981, с. 87-91, N 1; Нападателно въоръжение...N 78, 84
15. *Vulpe, A.*, Op. cit., No 68, 70, 71, 68A, 69
16. *Стефанов, С.*, цит. съч.
17. *Тасева-Нитова, М.*, An sujet d'epees celtiques trouvees en Buigarie. In: Stidia in honoren Veselin Besevliev, S., 1978, p. 325-337; *Хр. Буюклиев*, цит. съч., N 144, 167
18. *Николов, Б.*, Тракийски паметници във Врачанско, ИАИ, XXVIII, 1965, с. 200
19. *Буюклиев, Хр.*, цит. съч., с. 157

20. Стефанов, С., цит. съч., с. 321; Хр. Буюклиев, цит. съч., N 144
21. Буюклиев, Хр., цит. съч., с. 142
22. Пак там, с. 143
23. Wozniak, Z., op. cit., p. 95
24. Николов, Б., цит. съч.; М Чичикова, Тракийска гробница от с. Калояново, Сливенски окръг, ИАИ, XXXI, 1969, с. 45-90; Wozniak, Z., op. cit., p. 92.
25. Wozniak, Z., op. cit., p. 93, fig. 9/9, Г. Атанасов, Съоръжения от III-II в. пр. н.е. от околностите на с. Кълново, Шуменско, ИИМШ, 7, с. 12, табл. VIII/8
26. Буюклиев, Хр. цит. съч., N 283
27. Тодорович, Й., Каталог праисторических металних предмета, Београд, 1971, N 501-503
28. Crisan, Das Keltenproblem in Siebenburgen, AR. XXIII, 1975, 5, p. 551 fig. 2/20 et p. 553, fig. 3/10
29. Manning, W. H., Catalog of the Romano-British Iron Tools, Fitting and Weapons in the British Museum. London, 1989, p. 120, fig. 30, N 1a
30. Попов, Р., цит. съч., с. 167; Хр. Буюклиев, цит. съч., N 279
31. Джамбазов, Н., Първите обитатели на нашата страна, Археологически открития в България, С., 1957, с. 9 и сл.
32. Мелукова, А., Вооружение скифов, Свод археологических источников. Выпуск Д, 1-4, М., 1964, с. 42
33. Чичикова, М., цит. съч., с. 66
34. Буюклиев, Хр., цит. съч., с. 184
35. Пак там, с. 113-120 и 186- 188; Използването на лъка и стрелата в древна Тракия през ранножелязната епоха, ИМЮИБ, XIV, 1991, с. 7-22
36. Венедиков, И. Оловни тежести за хвърляне с прашка, ИАИ, XVIII, 1952, с. 368-370
37. Граков, Б., цит. съч., с. 92
38. Гетов, Л., Нови данни за въоръжението у нас през латенската епоха, Археология, 3, 1962, с. 41-43
39. Λουκοπουλου, Α., Μ. Χατζοπουλος, Φιλίππος Βασιλευσ Μακεδουου, Αθηνα, 1991, Φ, 103, 129
40. Op. cit., fig. 37, 39
41. За походите на Филип II и Александър Велики в Тракия вж. А. Фол, Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха, С., 1975, с. 18-22
42. Дремсизова, Ц., Надгробни могили при с. Янково, ИАИ, XIX, 1955, с. 75
43. Дремсизова-Неделчинова, Ц., Тракийски могилни погребения край с. Кьолмен, Шуменски окръг, ИАИ, XXXII, 1979, с. 209
44. Дремсизова, Ц., Могилният некропол при с. Браничево, Коларовградско, ИАИ, XXV, 1962, с. 174

45. Λουκοπουλου, Λ., Μ. Χατζοπουλος, op.cit., fig. 38

46. Hagemann, A., Griechische Panzerung, Leipzig, 1919, p. 14, f.

38

47. Огненова, Л., Опит за реконструкция на два щита от Тракия. ИАИ, XVIII, 1952, с. 61-81

ARMOURY FROM THE LATE IRON AGE IN THE REGION OF V. TURNOVO

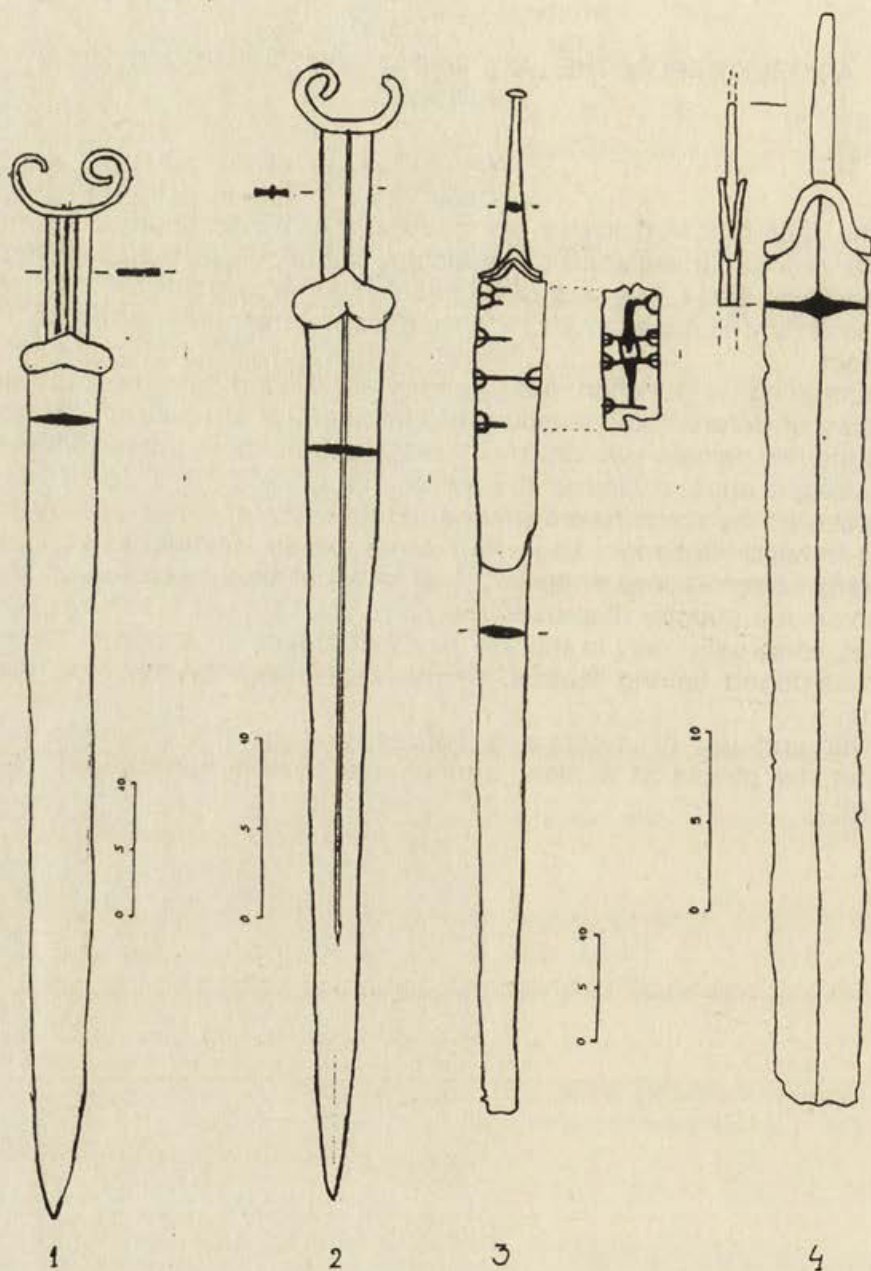
IVAN TSAROV

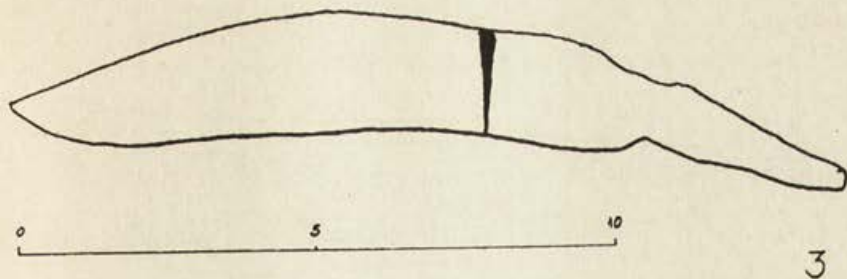
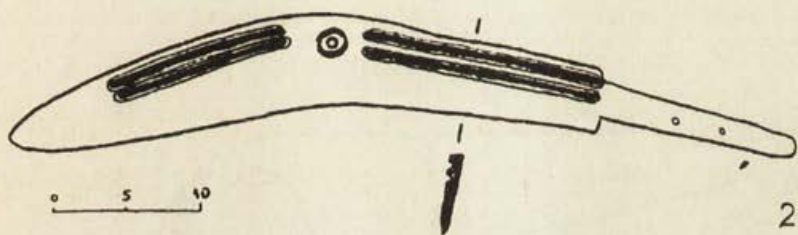
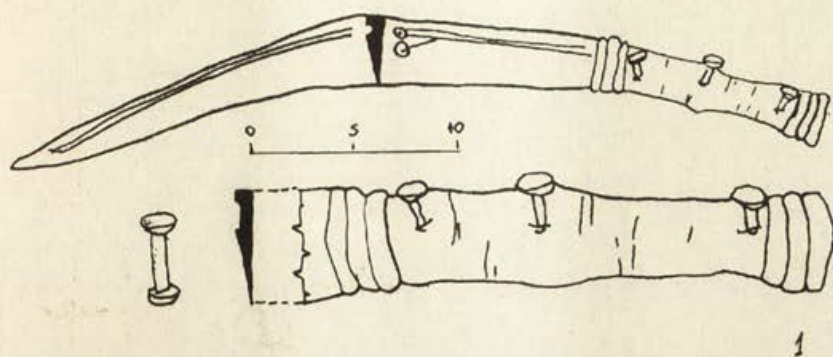
/resume/

The region of V. Turnovo, lying along the middle course of river Yantra, has so far escaped the attention of the scholars dealing with the Thracian times. The lack of archaeological excavations of the Iron Age when the Thracian civilization reached its prosperity, account for that fact.

According to function the armoury is divided into two group: armoury of defence and armoury of offence. The armoury of offence includes two akinaki-swords, two "Celtic" swods, three curved knives, two straight ones, a cleaver-like knife and a sheath. The spears are represented by six different pieces for throwing and five pieces for hand-to-hand fighting. The 193 arrow-points contribute to the diversity of points known so far. The fact that they were found in a mountainous country disproves the current statement that bows and arrows were used only in the low lands of Thrace. The dozen oblong pebbles found among leather pieces were used for throwing with slings.

The armoury of defence is represented by the "Macedonian" helmet, by pieces of a plate armour and by five applications of a shield.

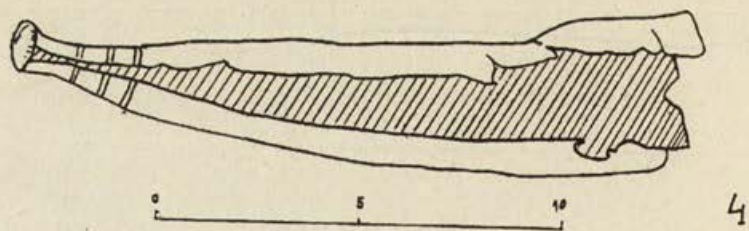
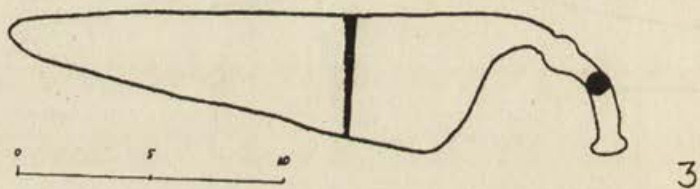
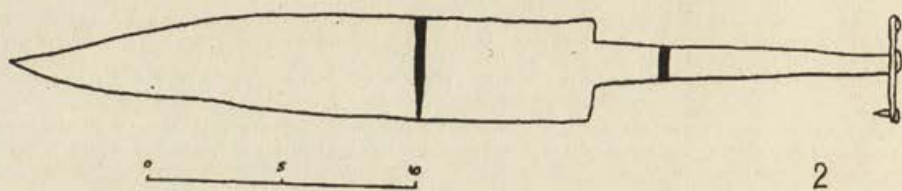
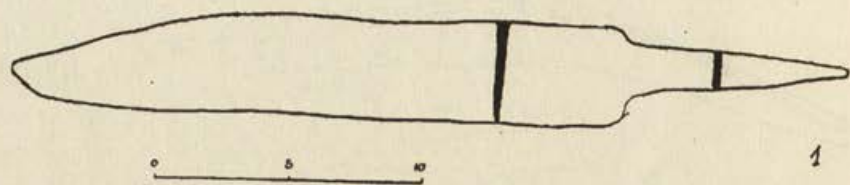
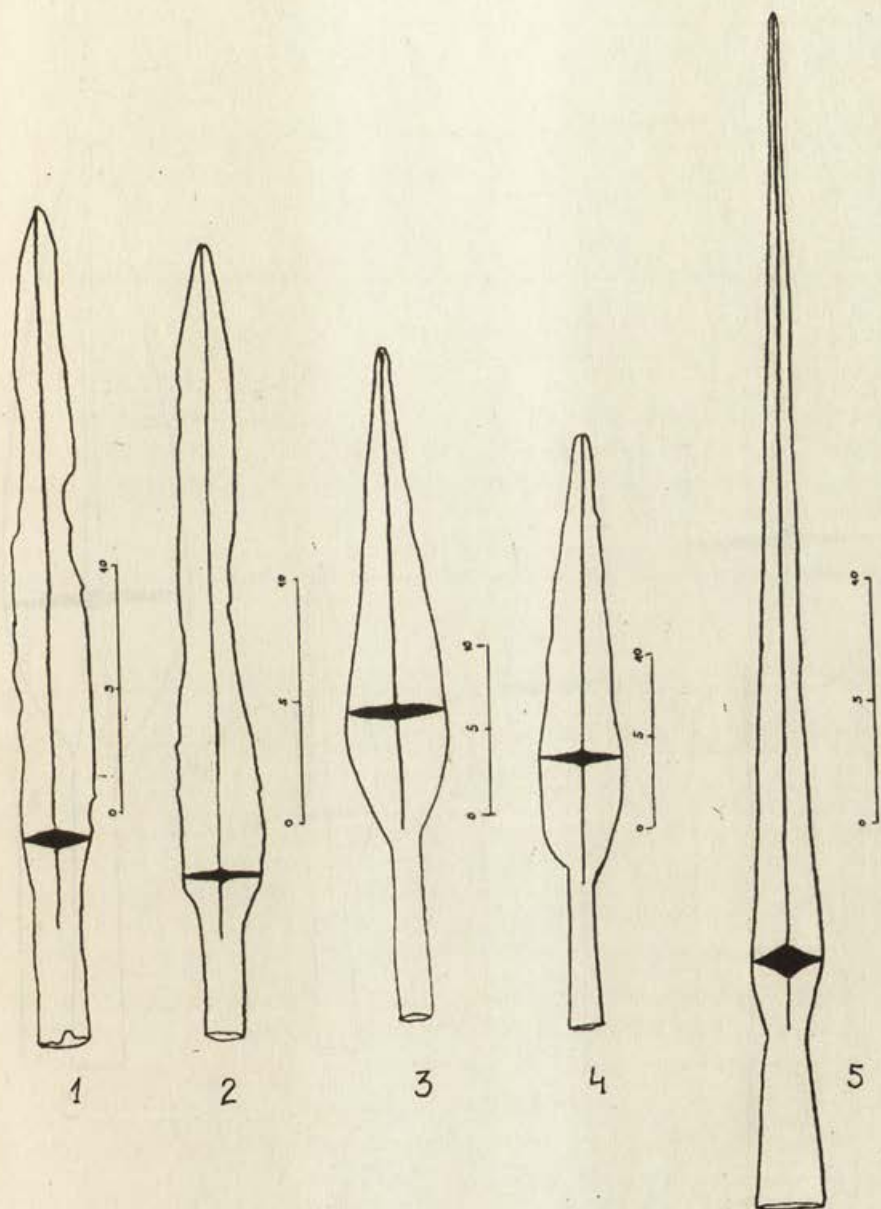

Таблица 4

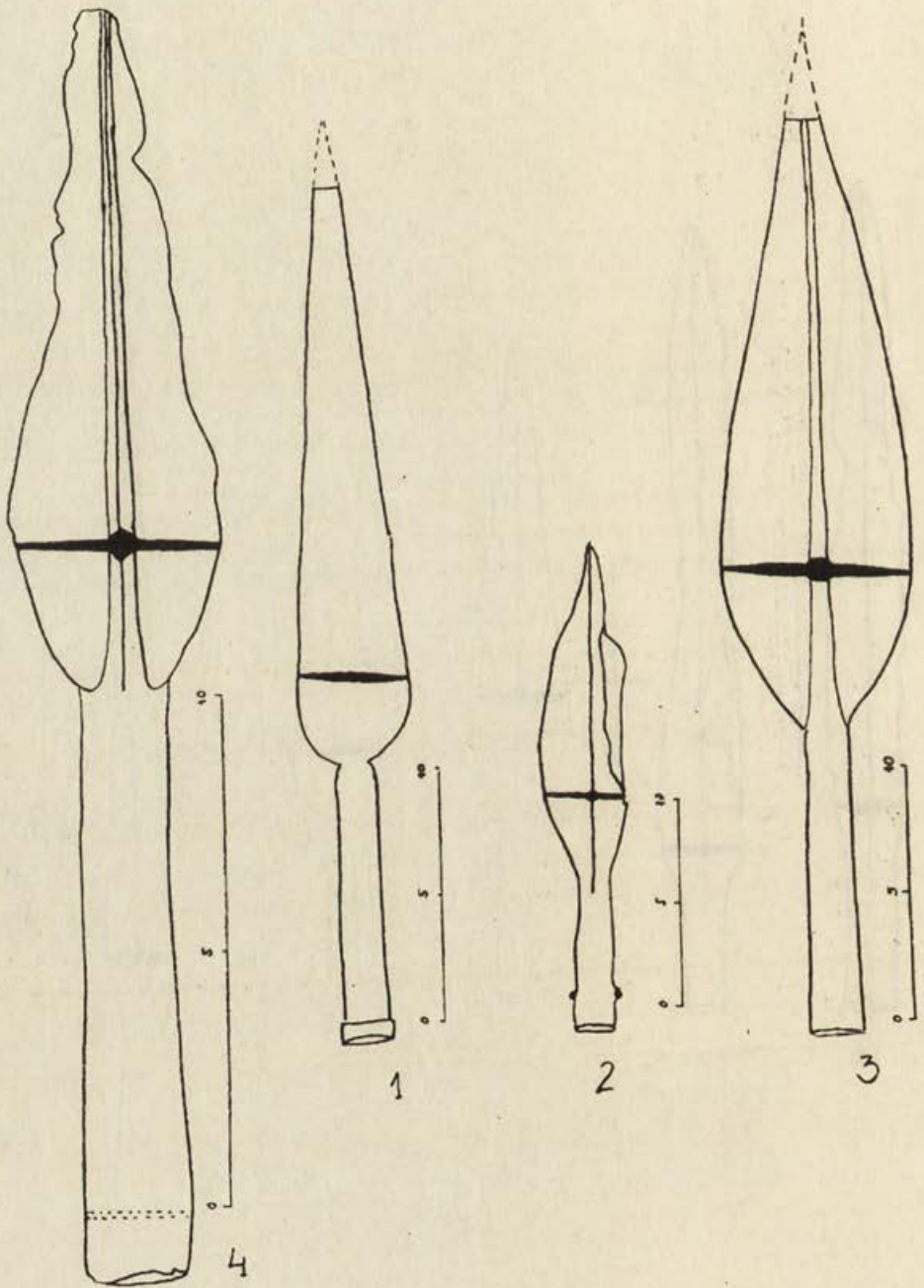
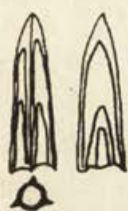
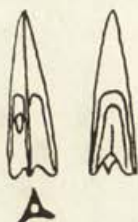

Таблица 6

1

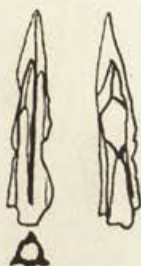
2

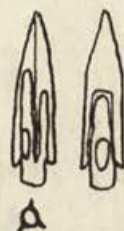
3

4

5

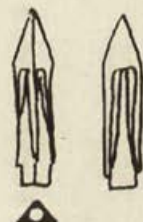
6

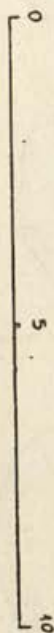
7

8

9

10

Таблица 7

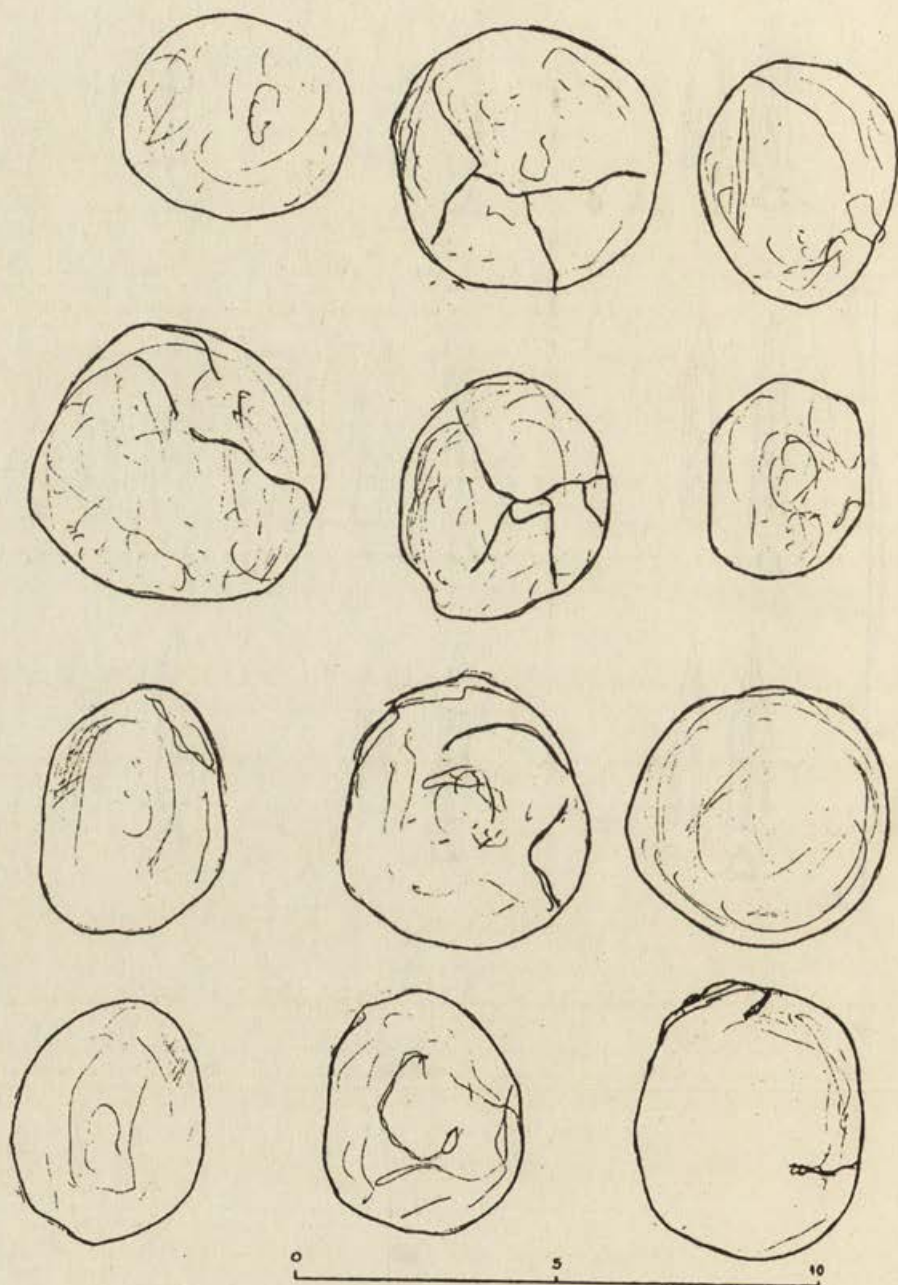

Таблица 8

